

Prof. dr hab. Wojciech Chudziak
Instytut Archeologii
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Ocena dorobku naukowego dr Marka Florka związanego z tematem „Cmentarze i obrządek pogrzebowy jako wyznaczniki społeczności lokalnych i zróżnicowania społecznego w pradziejach i średniowieczu” wskazanym jako osiągnięcie badawcze stanowiące podstawę do przeprowadzenia postępowania habilitacyjnego w dziedzinie nauki humanistycznej w dyscyplinie archeologia

Dr Marek Florek, na tle na ogół wyspecjalizowanych i ściśle uprofilowanych naukowo badaczy, należy niewątpliwie w polskiej archeologii do stosunkowo wąskiego grona osób o szerokim spektrum zainteresowań chronologiczno-kulturowych obejmujących okres do młodszej epoki kamienia do czasów nowożytnych. Można się domyślać, że przynajmniej częściowo wpływ miała na to zapewne jego ścieżka kariery zawodowej związanej początkowo głównie z administracyjnym sektorem ochrony zabytków, gdzie uniwersalizm wiedzy archeologicznej jest bardzo przydatny w codziennej praktyce. Należy to docenić, zwłaszcza wobec dynamicznego przyspieszenia rozwoju badań podstawowych w archeologii, w dobie zastosowania technologii cyfrowych i gwałtownego przyrostu wiedzy źródłowej i pozaźródłowej wymagającej od badaczy jej ciągłej aktualizacji. Jego dotychczasowy dorobek naukowy po uzyskaniu stopnia doktora nauk humanistycznych w 2001 roku koncentrował się przede wszystkim na zagadnieniach związanych z szeroko pojętą problematyką obrzędowości pogrzebowej, która stanowi zasadniczy trzon ocenianego dorobku i choć nie zostało to sprecyzowane w temacie wskazanego osiągnięcia, to dotyczy on niemal w całości archeologii regionalnej ograniczonej głównie do Małopolski. Dwadzieścia cztery publikacje związane z tą tematyką zostało zgodnie z obowiązującą ustawą z 14 marca 2003 roku (art. 16.2.1.) zgłoszonych przez Autora jako „jednotematyczny cykl publikacji” stanowiący podstawę ubiegania się o stopień doktora habilitowanego. Składają się na niego różnego rodzaju utwory naukowe o różnym znaczeniu i charakterze m.in. współautorska monografia stanowiska z 60% udziałem Haliny Taras („Dacharzów. Cmentarzysko kultury trzcinieckiej”, Lublin 2003), prace analityczno-źródłowe (5-6, 16), liczne prace problemowe (2, 4, 8, 10, 11, 12, 14, 17, 19), przyczynki (13, 18, 24) i krótkie opracowania tekstowe napisane pod kątem atlasu historycznego miast (21, 22). Co ważne, większość z tych prac opartych zostało na wynikach intensywnie prowadzonych przez Autora badań terenowych skoncentrowanych w dużej mierze na rozpoznaniu cmentarzysk kurhanowych Małopolski. W niniejszej recenzji dokonana zostanie ocena czy zdefiniowane przez dr M. Florca osiągnięcie udokumentowane

niniejszymi publikacjami można uznać jako spójny, jednotematyczny cykl publikacji stanowiący znaczący wkład w rozwój dyscypliny archeologia.

Na wstępie należałoby uszeregować tematycznie przedstawione do oceny publikacje. Cztery z nich dotyczą cmentarzysk ludności kultury pucharów lejkowatych (5,6,7,9), dwie nekropolii kultury trzcinieckiej (1, 11), jedna okresu rzymskiego (18) i aż 13 obrzędowości okresu wczesnego średniowiecza i ewentualnie czasów późniejszych (2, 8, 10,12,13,14, 15, 16, 17, 19, 20, 23, 24). Cztery publikacje tylko luźno wiążą się ze wskazaną problematyką i dotyczą zasadniczo kwestii osadnictwa wczesnośredniowiecznego Małopolski, wskazanego przez dr M. Florka jako drugie pole działalności badawczej (3, 4, 21, 22). Znaczący udział liczbowo-procentowy prac z zakresu wczesnego średniowiecza (17/24; ponad 70%) stanowił wystarczającą przesłankę aby podjąć się zrecenzowania dorobku, tylko w niewielkiej części nie związanego z zainteresowaniami merytorycznymi recenzenta.

Szczegółowa analiza treści przedstawionych do oceny publikacji budzi jednak pewne zastrzeżenia natury formalnej. Chodzi bowiem o daleko idącą powtarzalność dużych partii tekstu w różnych uwzględnionych w wykazie utworach. Przykładem tego mogą być dwie publikacje tj. „Węgrzy w Przemyślu. Historia alternatywna” zawarty w monografii zespołowej Transkarpackie kontakty kulturowe w okresie lateńskim, rzymskim i wczesnym średniowieczu, Krosno 2013 (nota bene tekst opublikowany wcześniej w pracy zbiorowej w 2010 roku) oraz artykuł „Obcy we wczesnośredniowiecznym Przemyślu. Kim byli Węgrzy pochowani na tzw. cmentarzysku przy ulicy Rycerskiej?”. Nie tylko główne tezy pracy zostały w drugiej pracy powtórzone ale również całe jego partie włącznie z ilustracjami. Podobną sytuację stwierdzić można w przypadku dwóch kolejnych publikacji tj. artykułów „Średniowieczne płyty nagrobne z przedstawieniami mieczy na ziemi sandomierskiej” (AMM 9) oraz „Zapomniani krzyżowcy. Zapomniane nagrobki. Płyty nagrobne z przedstawieniami mieczy z ziemi sandomierskiej”, tej ostatniej opublikowanej w ramach serii Funeraliów Lednickich. Obie publikacje w znaczącej stopniu są również zbieżne pod względem treści. Abstrahując w tym miejscu od kwestii nagannego moim zdaniem zjawiska wykorzystywania tego samego lub nieco zmodyfikowanego własnego utworu opatrzonego innym tytułem, bez odpowiednich adnotacji, co może wprowadzać czytelnika w błąd, że „mamy do czynienia z nowym utworem” (por. S. Stanisławska-Kloc, Infos, nr 16 (108) 2011), należy jednak zwrócić uwagę, że zdublowane w znacznym stopniu teksty nie powinny być zaklasyfikowane jako nowe utwory wnoszące oryginalny wkład Autora do nauki. Pewne wątpliwości budzi wtórność niektórych partii tekstu pierwotnie zamieszczonego w 3 tomie *Analecta Archaeologica Ressoviensia* (10) w problemowym artykule „Uwagi o różnicowaniu

słowiańskiego obrządku pogrzebowego w Małopolsce w okresie plemiennym (do końca X w.)”, który ukazał się 2 lata później (por. s. 70). Wykorzystywanie własnych tekstów w redakcji kolejnych prac jest rzeczą powszechnie praktykowaną, jednak wobec zapisów ustawowych umożliwiających wskazanie jednotematycznego, spójnego merytorycznie, cyklu publikacji stanowiących znaczący wkład w rozwój danej dyscypliny, powinno się z większym namysłem dokonywać ich selekcji, unikając zbędnego multiplikowania publikacji.

Przejdźmy do merytorycznej oceny dorobku. Z perspektywy zainteresowań badawczych recenzenta trudno obiektywnie ocenić wkład Pana Doktora M. Florka w rozwój badań nad obrzędowością pogrzebową w pradziejach. Niewątpliwie największą wartość, poza współautorską monografią dotyczącą zespołu obrzędowo-grobowego kultury trzcinieckiej w Dacharzowie, ma tutaj podsumowanie badań nad cmentarzyskami kultury pucharów lejkowatych na Wyżynie Sandomierskiej opatrzone podtytułem „Historia i stan badań” (9). Podstawowym celem tej pracy jak Autor sam zaznacza jest „ przedstawienie stanu ich rozpoznania pod kątem ich układów przestrzennych, rodzajów grobów i grobowców oraz stosowanego obrządku pogrzebowego. Zrezygnowano natomiast z prób wyjaśnienia ich genezy,(...) ustalenia chronologii oraz interpretacji społeczno-gospodarczej i ideologiczno-symbolicznej” (s.97). Autor wyjaśnia, że podjęcie tej problematyki wymagałoby odrębnych studiów terytorialnie wykraczających poza granice Polski. Pominięcie tak kluczowych kwestii stanowiących, oryginalny wkład w rozwój studiów nad obrzędowością KPL, wydaje się jednak osłabiać znaczenie tej publikacji pod kątem jej oceny w postępowaniu habilitacyjnym.

Główny nurt dorobku piśmienniczego habilitanta – zgodnie z zainteresowaniami badawczymi Pana Doktora - dotyczy jednak obrzędowości pogrzebowej okresu wczesnego średniowiecza. Wiele publikacji związanych z tą tematyką powinna być bardzo wysoko oceniona pod względem merytorycznym. Wśród nich na szczególne wyróżnienie zasługują publikacje będące efektem zainteresowania Pana Doktora M. Florka tzw. wielkimi kopcami małopolskimi. Studia te zapoczątkowane zostały pracą „Wzgórze Salve Regina w Sandomierzu”, w której Autor rozprawił się z mitem silnie zakorzenionym w polskiej literaturze przedmiotu dotyczącym wczesnośredniowiecznej genezy tego wzgórza. Kontynuacja badań poświęconych tej problematyce zaowocowała kompetentnym wieloaspektowym opracowaniem kwestii chronologii i funkcji tzw. wielkich kopców, w którym sformułowano tezę, że pogląd dotyczący wczesnośredniowiecznej genezy tych kopców związanych potencjalnie z ich funkcją funeralną jest produktem wyobraźni archeologów. Zgodzić się natomiast należy z Panem Doktorem M. Florkiem, że wyjątkiem wśród nich może być kopiec Krakusa w Krakowie związany zapewne pod względem

funkcjonalnym z symboliczną waloryzacją tego miejsca. W kontekście całości ocenianego osiągnięcia badawczego warto zwrócić uwagę, że wyniki studiów nad tym zagadnieniem przedstawiono w jedynym w tym zestawie publikacji, artykule anglojęzycznym „Issues concerning the existence and functions of the so-called great kurgans in Małopolska in early phases of the Early Middle Ages” (10), co z pewnością przysłużyło się upowszechnieniu głównych tez sformułowanych przez Autora.

Kolejne zagadnienie, będące logiczną konsekwencją zainteresowań Pana Doktora M. Florka problematyką funeralną dotyczy zróżnicowania obrzędowości pogrzebowej w starszych fazach wczesnego średniowiecza na terenie Małopolski („Uwagi o zróżnicowaniu słowiańskiego obrządku pogrzebowego w Małopolsce w okresie plemiennym (do końca X wieku)”. W ocenie piszącego te słowa – mimo tytułu wskazującego na przyczynkowy charakter publikacji - to najbardziej wartościowe pod względem merytorycznym opracowanie w dorobku Pana M. Florka po uzyskaniu stopnia doktora. Stanowi ono efekt wielu lat studiów Pana Doktora, jak również odzwierciedla dużą wiedzę źródłową i umiejętność pogłębionej refleksji teoretycznej. W sposób kompetentny poddaje krytyce i rozwija wiele ustaleń zawartych w kanonicznych opracowaniach Heleny Zoll-Adamikowej. Do najważniejszych zaliczyć należałoby falsyfikację tezy tej wyśmienitej badaczki dotyczącej jednorodności tzw. strefy kurhanowej, którą cechuje pod tym względem zróżnicowanie polegające na stosowaniu wielu form pochówków ciała palnych, a po wprowadzeniu inhumacji specyfika terytorialna będąca efektem odmienności kulturowej spowodowanej oddziaływaniem Kościoła łacińskiego i Cerkwii prawosławnej. Autor wskazuje na możliwość wcześniejszej, niezwiązanej z chrystianizacją recepcji obrządku szkieletowego na terenie Małopolski. Generalnie można się z tym zgodzić, jednak wobec rozpowszechnionego w Europie zjawiska bogatego wyposażania pochówków szkieletowych znamiennego zarówno dla ludów pogańskich, jak i schrytyanizowanych w 2 połowie I tysiąclecia n.e. trudno jednak zaakceptować pogląd, że przesłanką logiczną „za wcześniejszym, niezależnym od chrześcijaństwa, stosowaniem inhumacji jest dość powszechne w przypadku najstarszych pochówków szkieletowych, wyposażenie zmarłych w przedmioty codziennego użytku i atrybuty świadczące o ich funkcji...(s. 74)”. Podzielam natomiast pogląd Pana Doktora wyrażony w kolejnym przyczynku, że inhumacja na cmentarzu rządowym może być traktowana jako wyznacznik kształtujących się elit wczesnopaństwowych, a ich wprowadzenie stanowiło efekt przyjmowania modelu życia grup możnych i zbrojnych („Kilka uwag o zmianie słowiańskiej obrzędowości pogrzebowej na ziemiach polskich... 2015; 24).

Znaczącą pozycję w dorobku Pana M. Florcka zajmują prace dotyczące Wyżyny Sandomierskiej i okolic samego Sandomierza. Nie ma wątpliwości, że jest znawcą tej tematyki, tym bardziej, że analizuje ją w kontekście wyników badań osadniczych, które stanowią drugie pole zainteresowań Autora. W kilku publikacjach porusza wiele aspektów związanych zarówno z lokalną specyfiką ciałopalnych pochówków kurhanowych na tym obszarze, jak i charakterem przykościelnych cmentarzysk szkieletowych wyznaczających centra lokalnych zespołów osadniczych. Znaczącą pozycję stanowi tu niewątpliwie publikacja poświęcona średniowiecznym i nowożytnym cmentarzom Sandomierza (od XI do końca XVIII wieku) i ich miejsca w topografii tego miasta. Analiza porównawcza pozwala Autorowi stwierdzić podobieństwo rozplanowania przestrzennego miejsc sepulkralnych Sandomierza do innych ośrodków wczesnomiejskich.

Bardzo wartościowe wydają się też być rozważania Autora poświęcone kwestii genezy cmentarzyska staromadziarskiego w Przemyślu w kontekście identyfikacji grup ludności węgierskiej potencjalnie przebywającej na terenie Małopolski w IX-XI wieku (17, 19). Sądzę, że – wbrew wcześniejszym poglądom - hipoteza Autora dotycząca późniejszej chronologii tego unikatowego cmentarzyska i łączenia go z osadzeniem na tych terenach Węgrów za czasów Bolesława Chrobrego jest aktualnie opcją najbardziej przekonującą, uwzględniającą przede wszystkim realia historyczne. Konsekwencją takiego rozumowania jest również rewizja poglądów na temat genezy grobów z Halicza –Kryłosu i Sądowej Wiszni, które odpowiadałyby horyzontowi chronologiczno-kulturowemu grobów staromadziarskich z Przemyśla.

Ostatni z głównych nurtów badawczych wskazanych w autoreferacie i odzwierciedlonych w dorobku naukowym Pana Doktora dotyczy interpretacji rytów ikonograficznych umieszczanych na średniowiecznych płytach nagrobnych i możliwości identyfikacji na tej podstawie pochówków. Całokształt tej problematyki obejmujący płyty nagrobne z ziemi sandomierskiej z przedstawieniami mieczy zaprezentowano w dwóch opracowaniach problemowych. Na szczególną uwagę zasługuje w tym przypadku stwierdzenie pewnej specyfiki zjawiska występowania tego rodzaju nagrobków na terenie średniowiecznej dzielnicy sandomierskiej związanego zapewne z identyfikacją lokalnego rycerstwa z ideą krucjat, jak również przekonujące wyjaśnienie symboliki przedmiotów towarzyszących mieczom, które były w rzeczywistości przedstawieniem lasek pielgrzymich związanych z symboliką krucjatową.

Analizując piśmienniczy dorobek badawczy Pana Doktora pod kątem zgłoszonego osiągnięcia badawczego uwagę zwraca fakt, że przeważają w nim prace cząstkowe, dotyczące

obrzędowości pogrzebowej wybranych odcinków dziejów człowieka. Właściwie poza jedną publikacją pt. „Kopce i cmentarzyska kurhanowe na Wyżynie Sandomierskiej” z 2011 roku, gdzie omówiono zagadnienie stanu badań, klasyfikacji, chronologii i funkcji nasypów grobowych w jednym regionie, nie znajdujemy prac będących próbą syntetycznego ujęcia tej złożonej problematyki lub jej wybranych aspektów w dłuższej perspektywie chronologiczno-kulturowej, zgodnej z tytułem wskazanego „osiągnięcia”. Ujęcia takiego spodziewać można byłoby się np. w artykule problemowym pt. „Archeologiczne wyznaczniki społeczności lokalnych w pradziejach i wczesnym średniowieczu (na przykładzie wyników badań w okolicy Sandomierza)” z 2007 roku, ale całe wnioskowanie – trochę wbrew tytułowi publikacji – Autor oparł na materiale źródłowym pochodzącym z okresu wczesnego średniowiecza. Nie trudno zauważyć, że znacząca liczba wykazanych publikacji to efekty wystąpień konferencyjnych. Wobec braku pozycji książkowej za pewien mankament zgłoszonego cyklu publikacji uznać należy zatem brak pozycji syntetycznej odzwierciedlających całokształt tematu **„Cmentarze i obrządek pogrzebowy jako wyznaczniki społeczności lokalnych i zróżnicowania społecznego w pradziejach i średniowieczu”**.

Pozostaje zatem odpowiedź na pytanie, czy dotychczasowy dorobek habilitanta, a zwłaszcza wskazane przez niego osiągnięcie badawcze spełniają kryteria określone w *Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dn. 1.09.2011 roku w sprawie kryteriów oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego*. Biorąc pod uwagę treść rozporządzenia w ocenie dorobku habilitanta pod uwagę wziąć należałoby również impact factor (par. 4, pkt 3), liczbę cytowań (par. 4, pkt 4), index Hirscha (par. 4, pkt 5), które tylko w niewielkim stopniu dotyczą obecnie humanistyki. Tymi danymi recenzent nie dysponował, choć nie mogłyby one w żadnym razie zaważyć na ostatecznej ocenie osiągnięć habilitanta. Kolejnym kryterium sformułowanym w rozporządzeniu jest kierowanie projektami badawczymi (par. 4, pkt 5). Niestety Pan Doktor nie ma na swoim koncie udokumentowanego kierownictwa jakimkolwiek projektem badawczym, choć na uwagę zasługuje Jego uczestnictwo w grantie NPRH kierowanym przez prof. M. Wołoszyna dotyczącym grodów czerwieńskich. W jego dotychczasowym dorobku badawczym na uwagę zwraca natomiast nagroda Rektora UMCS za książkę „Sandomierski ośrodek grodowo-miejski w średniowieczu” (par. 4, pkt 7). Szczególnie wysoko należałoby ocenić aktywność Pana Doktora pod kątem uczestnictwa w konferencjach naukowych (par. 4, pkt 8). W sumie w latach 2002-2015 wziął On udział w 52 sesjach naukowych wygłaszając na nich ponad 70 autorskich lub współautorskich referatów, choć trzeba zaznaczyć, że większość z nich to

cykliczne konferencje krajowe organizowane przez Instytuty Archeologii UR i UMCS. Tylko w jednym przypadku uczestniczył On w międzynarodowej konferencji organizowanej poza krajem (Rumunia 2012 rok), co świadczyłoby o stosunkowo słabym umiędzynarodowieniu tej kategorii aktywności Pana Doktora, odzwierciedlonej również głównie w polskojęzycznym dorobku piśmienniczym.

Konkludując stosunkowo wysoko oceniam zaangażowanie Pana Doktora Marka Florka w działalność naukową, zwłaszcza Jego dużą (ponadprzeciętną) aktywność badawczą wyrażoną w ponad 80 publikacjach naukowych i prawie 60 popularnonaukowych, które ukazały się już po uzyskaniu przez niego tytułu doktora w 2001 roku. Dodając do tego 13 prac złożonych do druku oraz prawie 100 prac opublikowanych przed doktoratem, można być pod wrażeniem – pomimo wcześniejszych uwag, dotyczących powielania tych samych treści w różnych artykułach - jego ponadprzeciętnej aktywności naukowej obejmującej zróżnicowaną problematykę zarezerwowaną z reguły dla archeologów reprezentujących różne specjalności badawcze. Ten uniwersalizm Pana Doktora traktować należy niewątpliwie jako plus. Tym bardziej szkoda, że w zgłoszonym dorobku dotyczącym problematyki obrzędowości pogrzebowej, brak prac przekrojowych, w sposób syntetyczny rozwiązujących niektóre kwestie badawcze ujęte w dłuższej perspektywie czasowej. Nie uważam zatem, aby zgłoszone publikacje i treści w nich zawarte uznać za osiągnięcie badawcze kwalifikujące się do otrzymania stopnia doktora habilitowanego. Uważam, że duża wiedza, doświadczenie i potencjał intelektualny Pana Doktora powinien w najbliższym czasie zaowocować powstaniem pracy problemowej o **charakterze syntetycznym**, która stanowić będzie rzeczywisty, oryginalny, znaczący wkład w rozwój naszej dyscypliny, zgodnie z wymogami praktykowanymi dotąd w naszym środowisku.

